

GÜRCÜCE- TÜRKÇE DİL İLİŞKİLERİNE GENEL BİR BAKIŞ

Assoc. Prof. Dr. Nana Tsetskhladze, Batumi Shota Rustaveli State University, Faculty of Humanities, Department of Georgian Philology, nana.tsetskhladze@bsu.edu.ge

Assist. Prof. Dr. Mzia Khakhutaishvili, Batumi Shota Rustaveli State University, Faculty of Humanities, Department of Georgian Philology, mzia.khakhutaishvili@bsu.edu.ge

ABSTRACT

ONE ASPECT OF GEORGIAN-TURKISH LANGUAGE RELATIONS

There are many descriptive forms in Adjarian dialect and other southern sub-dialects of Georgian language: *ianghlishiqna*, *safaqna*, *avjobasijeba*, *idareqna*, *khevsiqna*, *zerzeleiqna*, *qhiametiikna*, *shiqaeiukho*, *toqasvuzam*, *nuriguukhade*, *helaqigaxda*, *razigakhda*, *ferishanigakhda*, *alishverishijeba*, *ezietigatsia*... the appliance of the phrases built according to another language-style is interesting in the point of view of language history, historic dialectology, as well as linguoculturology, psycho- and sociolinguistics. Our subject of dispute is the forms of *khevsiqna* type. Descriptive production is widely spread in Turkish language. Complex or compound predicative is mostly Persian or, generally, eastern word, but the verb is Turkish. They are: *yardım* – help; *etmek* – do, *olmak* – become. In special literature analytical production is described in Lazetian (A. Chikobava, S. Jikia, N. Mari); here are described analytical forms: *sachivarigauketa*, *dapatizhebagauketa*, *jiutobagauketa*, *menaveobagauketa*, *chkhubigauketa*, *dajerebaqna*... In Georgian special literature, such forms are given different qualifications: the majority of the linguists consider them as calques, some separate them from the calquing phraseological units and some – not. Here are discussed *Kheberisagheba*, *emrismitsema* and similar expressions. In connection to the descriptive passives, there were opinions that the descriptive production is natural for Georgian language (T. Vashakidze) and it is not a calque, and especially of Turkish language. From these structures some of them emerged in translated literature, and then the general Georgian language adopted and expanded the area of their usage. Ancient and middle Georgian literary works are rich in such forms, whether translated or original: *qholotsvai* (Sin.), *qhoaghtserai* (Kost.); *qmnaqodebai* (shes.), *lalaoba/fiqri/ghimi/patronobaqna* (Rusud.) (M. Paghava, M. Tsintsadze). In the oldest editions of Gospel there are many complex verbs with *qhopa* verbal part: *lotsva-qhavi*, *aghtquma-qho*, *pativ-uqho*, *devna-uqho*, *tsqhaloba-qho*, *khseneba-qho*, *dzieba-qho*. In X-XI centuries the volatility among the descriptive and organic forms started. The descriptive production finally took its shape and was changed with the unified production (*aghtqva*, *daedevna/gandevna*, *sheitsqhala*, *moikhsena*, *modzebna*). In southern dialects there is absolutely different situation. The analytical production has a wider range here. We can admit that the organic forms of the written language are dominant in the modern literary language and the analytical forms are based on the Turkish template. Their abundance in the southern dialects can be explained with language contacts. The article discusses the production of analytical forms in written literature and southern dialects, where the verb *qmna* gives us the verbs of different behaviors, as well as the active and passive, dialectic and archaic forms: *qna/gaaketa/uzams/uqho/ijeba*... *Qhofa/qmna* alternation has been confirmed in Georgian language since the ancient times. The nominative part has also been focused on. In southern speech it is mostly a foreign word and is represented as an infinitive and a noun (concrete and abstract). In our point of view, all the descriptive forms should not be discussed in one context. Calquing phraseological units (*khatriasheba*, *kheberismitsema*, *salamis atseva*), *safaqnahelaqigakhda*, *ezietigatsia* forms should be considered separately. *Saqmeshiaris*, *danakhulimqhavs* and other structures require other qualifications. Consequently, the originality of each of them will be reviewed. The issue is to be studied in written monuments of modern Georgian language.

Acara lehçesinde ve Gürcücenin diğer şivelerinde açıklayıcı biçimlere sıkça rastlamaktayız: **Yanlış yaptı, sapa sardı, avcılık yapıyor, idare ediyor, heves yaptı, şikâyet etti, tokat atarım, alış-veriş yapıyor.** Yabancı dil biçiminde yapılan telaffuzlar Pereidan lehçesinde, Ingilo lehçesinde ve Gürcü dilinin Meskhur-cavakhuri lehçesinde de görülmektedir. Pereidan lehçesi İran'da bulunan (Preidan'da), Ingilo lehçesi ise Azerbaycan topraklarında bulunan Gürcü dilinin lehçeleridir.

Gürcü dili istikrarlı bir dil olmasına rağmen, içinde farklı dillerin etkileri ile karşılaşmaktayız; bu bir dilinin gelişme-değişmesinin ayrılmaz parçasıdır. Yunancanın bazı etkileri de görülmektedir. Gürcü dilinde de bunun gibi birçok deyim Rus dilinden alınmış olup Gürcü diline hiç uygun değildir. Deyiş prensibinin diğer dillerden alınması tarih, akademik dil tarihi, tarihi diyalektoloji, lingo kültüroloji ve sosyo dilbilimi için de ilgi çekicidir.

Özel edebiyatta Lazca'daki analitik üretim hakkında (A. Chikobava, S. Cikia, N. Mari) işaretletilmiş, açıklayıcı biçimler şunlardır: **şikayet etti, davet etti, inat etti, afetti, kavga etti, inandı (inandırdı)...** S. Cikia öyküntüyü Türkçe-Lazcanın ortak ilişkilerinin örnek olarak getirmektedir. (Cikia 1964:255)

Arn. Chikobava Pereidan Lehçesindeki önemli özelliklerini değerlendirdiğinde bu biçimlere dikkatini çeker: "Deyişler üretiminde özellikle Farsçanın etkisini görmektedir: Tilifani yapalım (telefonla çağırılım, edelim),alış-veriş yapalım; cevap verin, Tafra yaptık (uğraştık, denedik), hodafezi yaptılar (teşekkür ettiler), şikali yapalım (avcılık yapmak), namai hma yaptılar (**meşur olmak**)" (Chikobava 2010:2005)

Güney Lehçelerinde birçok doğu öyküntü yaymaktadır, yarı öyküntülerde Arapça, Farsça ve Türkçe deyişler ile karşılaşmaktayız. Türk dilinde açıklayıcı biçimler üretimi yaygın kullanılmaktadır. Birleşik eylemlerin isim bölüm Farsça ya da doğu dillerinden gelen bir kelimedir, fiil bölümü ise Türkçe bir kelimedir. Bunlar: yardım, etmek, olmak yardımcı eylemlerdir (Cikia 1964). **Heves yaptı** türünde olan biçimlerdir.

Özel edebiyatta Gürcü dilindeki bu gibi biçimlere çeşitli nitelik verilmektedir: çoğu öyküntü olarak görür, bazılar öyküntü deyimlerinden ayırmaktadır, bazılar ise hiç birine destek vermemektedir ve **haber almak, emr etmek** vs. deyişler yanında incelenmiştir. İşindedir, görmüş oldum ve başka deyişlere farklı nitelik gerekmektedir. Hepsinin açıklayıcı biçim olarak incelenmek doğru olmayacaktır. Öyküntü deyişler (**Hatır almak, haber vermek, selam söylemek, sapa yapmak, helak oldu, eziyet yaptı**) biçimlerinin ayrı-ayrı incelenmesi gerekir. Buna göre, ayrı olarak orijinal biçimlerini de inceleyecektir.

"Eski ve orta akademik Gürcücede bu tür yapıların yaygın olmasından dolayı güney lehçelerinde öyküntülerin olmamasını düşündürüyor, özellikle Türkçeden girmiş öyküntüler değildir. Bu tür yapılar ilk kez tercüme edilmiş kaynaklarda ortaya çıkar, daha sonra ise bunları Gürcü dil benimser ve kullanılma alanı da genişletir" (Paghava, Tsintsadze 2005:79). Araştırmacılar tarafından eski ve orta Gürcüceden, hem çevrilmiş, hem de orijinal kaynaklardan alınmış zengin örnekleri gösterilmektedir: **ibadet etti (Sin.), tanımlanmak (Kost.); sızladı (Şes.), düşünme//gülümseme//sahiplik yaptı (Rusud.); Tetbir yapalım (Türkçede - toplantı yapmak, karar vermek) (Visr.)** (Phagava, Tsintsadze 2005:78). Doğru dillerinden çevrilmiş kaynaklarda bunun gibi üretim açıklamayı zor değil, ama bunların İncil'de, orijinal Gürcü metinlerinde bulunması daha da ilgi çekicidir: **emr et ve heves yapalım (Lim. 28,1); Sayımsız tedavi yaptı (Mtsxet. 36); Başka mucizeleri de yapardı (Khandzt. 13,9).**

Özel edebiyatta böyle bir görüş ortaya çıktı: Gürcü dilinde her türlü açıklayıcı üretim doğaldır. Yabancı dillerin etkisinde bulunmamaktadır (Vashakidze 1993:294).

Açıklayıcı ve organik biçimler arasında tereddüt etmek eski Gürcücede başladı. Açıklayıcı üretim eski Gürcücede yeni ortaya çıkıyor. Yaklaşık X-XI. yüzyıllarda bu biçimler organik üretimin ortak kalıbın içinde yerleşti ve ortak üretim vasıtasıyla değişti (Kavtarazde 1964:162). M. Phagava ve M. Tsintsadze ''Kaplan Postlu Şövalye'' destanından enteresan örnekleri gösteriyorlar: **yemek yapmak, güven duymak, ayağına gitmek, yardım etmek, terk etmek**. Görüşümüze göre; Şota Rustaveli nazım şekli için eski ve yeni biçimleri kullanmaktadır.

Güney lehçelerinde tamamen farklı bir durum ile karşılaşmaktayız. Analiz üretim yaygındır. Bugünkü akademik dilinde organik biçimler yaygın olup, analiz biçimler Türkçenin tarzındadır. Bunların fazla olmasını güney lehçelerindeki dillerin ilişkileriyle açıklar.

Yapmak eylem- *Hırsız bir tane günahı işler, kaybeden yüz tane. Sevap yap, üzerime tüz koy. (kegl)*. Bu genel ifadelerini ortaya koyan eylemdir ve genel olarak bir şey yapmak, etmek anlamında bulunur. Yapmak eylemi eş anlamı olan- etmek sözcük, birleşik eylemin eylem kısımlarından en üretken bir eylemdi (İbadet etti). Yapmak-etmek eylemlerin kullanması Gürcü dilinde eskiden beri görülmektedir. Analiz biçimlerin isim kısmı incelenmiş olursak, güney telaffuzda yabancı bir kelimedir ve isim başlangıçta ile isim olarak görülmektedir (Hem somut, hem soyut).

Çocuk meraklandı (Chveneb. 91) merak etmek- Gürcü dilinde telaşlanmak, endişelenmek anlamında kullanılmaktadır; Bunu merak etti, aklını kaçırdı (Chveneb. 41); Merak ediyorum, kışın hazırlık yapıyorum (Chveneb.217); Babo alış-veriş yapıyordu (Chveneb. 217); Eğer o heveslendiyse, ona gideceğim (Chveneb.), Yakında askerlik yapacağım (Chveneb.218); Çocuk askerlik yapmamış, ne hatun getireceğiz (Chveneb.356); Satıldığında yanlış yapmış (Chveneb. 229); Memlekette hükümet biz olalım (Chveneb. 249); Ölene kadar kadınlık yapmamış, 13 yıl köyde muhtarlık yaptım (Chveneb.268); Hiç biri cesaret edemedi (Chveneb. 328); Sevap işledi, şürkr edelim (Chveneb. 333); Badana ettiler, fırçayı aldılar, boya aldılar (Chveneb. 342); badana ettiler ve berbat oldu (Chveneb.85); İftar orda yaptılar (Chveneb. 342); Aklın yoksa tövbe et, şimdi aklına gelmiş (Chveneb. 356); Bu dünyada tövbe etmezsen, o dünyaya sorarlar (Chveneb. 357); onlara sonuna kadar af ettim; Gelene kadar sabır ettiler (Chveneb. 117); rahatını yapar (Chveneb. 114); 9 nisan Gürcüler zorluk çekince, kardeşlerimize nasıl yardım edelim diye, 300 Gürcü ile toplantı yaptık (Chveneb. 121); Dün temizlik yaptım (Chveneb. 31); Gözlerim sapa yaptı (Chveneb. 177); İşte, bir yıl geçmedi hala (Chveneb. 115); rahat eder, konuşup öğrenelim (Chveneb. 114); Çoruh köprüsünde Rus ile kavga olunca, Abdul Efendi binbaşımış (Chveneb. 122); Ata-Türk Artvin'e gelince, Artvinliler ona hediye vermişler (Chveneb. 210); Burası Rus askerler tarafından esir edilmişler (Chveneb. 178); Hısımlık varmış, bu sefer siz yıkayın; Annem vasiyet bıraktı, vasiyet etti (Chveneb. 23); İdare edemezsin, Hüseyin mustak olmak; Orada idare edemezsin (Chveneb. 98); Biz gidip ziyaret edelim (Chveneb. 93); Rençberlik yaptık ve gidiyoruz (Chveneb. 90); Beyler erkenden kalkmışlar, heves yapmışlar ve odada oturmuşlar (Chveneb.108); Biz kestik, zahmet olduk, eti sen pişir (Chveneb. 112) Kıyamet kopar neden saklayalım (Chveneb.112); Oğlum şoförlük yapar (Aivazp); Eskiden inek tüccarlık yapıyordum (Chveneb.330); Çok kar yağmış (Icadie); Dua ediyorlar (Icadie); Burada uyuyacaklar, dua ediyorlar (Iol); Bahçede fasulye ekiyorum (Kirn); Sünnetçiliği yapıyordu (Klaskuri); Emmeye evlat vermeyiz (Klaskuri); Ben fazla sabır etmemişim (Şavş.) İnek, yavrusu yapmış (Çak); Sabah kahvaltı yaparız (Çak); Gel dost olalım (Svir); Araba kaza yaptı ve hemen gitti; Dursun dede dinmek için şarkı söyledir, demircilik yapardı (Kob. 185); İyi kadındır, bakıyor, helva yapıyor (Klarc. 263) Enişte gelir sağdıçlık yaparlar (Kob. 266); Oğlum da tavanda hrak-hrak yapıyor (Kob. 271); Oğlan yüksek sesle bağırmış (Kob. 271); Maradidi'den gelin aldım, iyi gelinlik yapıyor (Klarc. 949); Yağmur yağmayınca, dua ederler, hemen yağmur yağar (Klarc. 950); İdare etmelisin (Klarc. 959); Kışın hazırlık yaparlar (Klarc. 963); Herkes bir araya gelir, Ferxuli (halk oynama) ederler, dinmek (Klarc. 972); çekirge gelmiş, adamın alnında oturmuş, burada oturmuş diye nişan yapmış (Klarc. 994); Holanda'dan geldim... düğün yaptım (Klarc.1000); Ağustosta düğün yapacağım (Klarc. 1002); 25 harp yapmış askerlerler, Ata-Türk (Klarc. 1004); Benim oğlum şoförlük yapıyor (Klarc. 1005); Dana et kavurması yapardık, pişirirdik (Klarc. 1005); 99'da deprem oldu (Klarc. 1015); İşe

giremedi, kaza yaptı (Klarc. 1017); Dedeler kömür işi yaparlardı (Klarc. 1021); Sabr ederim de sabr edince bir şey yapamazsın (Klarc.355); Aşağıda sana ibadet-orucun vesiyeti de vereceğim(Klarc. 358); Tokat edemem diye, aklını yerine getiremedik (Klarc. 47); Anne-baba merhamet veriniz (Chveneb. 72).

Bunun gibi başka örnekler de var: Hükümet yasak etti; **Rusları çekemediler, anlaşılmadılar ve çekiştiler**, İsmet Paşa ezan okumayı yasak etmiş. İsmet Paşa Arapça okumayı yasaklanmış, şimdi tekrar okuyorlar. Ermeniler yapmış, harp olunca, içeri girmezler. Hükümet demiş gavur olacak, kalkıp, kaçmışlar. Öyle mısır yaptı, öyle kabak, öyle fasulye.... Kestanepınarı bir köy üç köy sınırlanmış: Çatak, Gülçühür, Pidancık. Üzüm suyudan lapa yaparız.

Acara Lehçesinde: Günah yaptı, sevap etti, akıl etti, o kadar fasuliye verdi ki karşı taraf görünmez oldu.

Cavakhuri Lehçesinde: “Nabruni Kna (ikinci kez geri döndü) ve kalan herşey götürdü.” Çok konuştum ama yüzü vermedi” (www.nplg.gov.ge)...

Bazı eylemlerde organik üretimi yapılmamaktadır: **askerlik yapmamış şükür edelim-sevap verelim, teşekkür edelim; iftar da yaptı; affet-günahlarımı affet; yanlış yapmış; Gece yarısında nikah yapacaklar; kaza yaptı.** Günümüzdeki Gürcü dilinde **sevap etti, verdi; günah işledi, hayır yaptı** tür örneklerle organik üretimi yapılmamaktadır.

Güney şiveleri, Gürcü dilinde organik türleri olmasına rağmen, analiz üretimi tercih etmekte: **Merak etti; alış-veriş yaptı; heves yaptı; vasiyet bıraktı; sapa yaptı; rahat etti; sabr etti; zahmet olduk; şoförlük yapıyor; hazırlık yapıyorlar; dua ediyorlar; iyi gelinlik yapıyor;** Acara lehçesinde bu biçimler yaygındır. Bu organik biçim de ilgi çekicidir: geçen gece gittiğinize müjde vermişler (Chven. 198).

Analiz metinlerde aynı cümlede açıklayıcı ve organik biçimlerin değişimi ortaya çıkmaktadır: Hiç birşey temizlenmedik, Kurban bayramda temizlik yapalım (Chven. 116)

Yapmak eylem diğer eylemleri de sahiplenmiş: **Yapmak//etmek – olmak, etmek, izin almak, işlenmek, bırakmak, getirmek,**

- a) Yıkamak- bulaşık yaptı, bulaşık yaptırdı;
- b) Ekmek-fasulye ekiyorum, inek yavrusunu getirdi;
- c) İzin almak- vermiyoruz;
- d) Yapmak- düğün yaptım, kavurma yapıyorduk;
- e) Olmak-bir yıl oldu;
- f) Yapmak-helva yapıyorlar;
- g) İşlenmek-kömür yapıyorduk;
- h) Bırakmak-vasiyet bıraktı;
- i) Çıkarmak-ses çıkarmış.

Yapısal analiz. Hususi edebiyatta taklitte türemiş prensibinin öğelerin uyuşmasının alınması kayıtlıdır, taklide giren öğelerin deyimdeki fiilli kısmı Gürcücedir(fiildir), ama isim kısmı Türkçe kelimedir.

Ş. Phutkaradze analiz edilmiştir **”Bu sabah gittiler”** (gitmek yaptılar); **Ali dua etti ve Amin söylediler** (Ali dua etti ve Amin yaptılar); **Her gün zam geliyor; Kahvaltı yapalım.** Bu tür açıklayıcı biçimlerin ilk unsur başka dilden gelmiş sözcüklerdir ve Türkçede, Farsçadan veya Arapçadan gelmiştir. Bunlar: **işaret, müjde, merhamet, hediye, idare, badana, tüccar, Rençber, vasiyet, affı vb.**

İşaret – nişan, işaretlemek- İşaret niye vermedin?;

Müjde (fr) – sevimli haber, sevinmek. Kemal tel yapmış, evde müjde yapın demiş;